

Zygmunt Łempicki

"Prinzipien der Literaturwissenschaft", 2. Bd., Ernst Elster, Halle 1911 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 11/1/4, 364-367

1912

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

króć bez znajomości przedmiotu dokonane. Wykaz zawiera czasopisma i dzienniki wydawane w zaborze pruskim, austriackim, Królestwie, nadto w Ameryce, w końcu dopełnienia do poprzednich działów. Mimo niedokładności w podawaniu dat założenia pism, nazwisk redaktorów, ceny prenumeraty itp. szczegółów, jest Wykaz bardzo pożądanym wydawnictwem dla każdego, pragnącego zapoznać się z dzisiejszym stanem prasy polskiej. Wydawanie coroczne takiego Wykazu jest nieodzowną potrzebą, mniej stosownym wydaje mi się ogłaszanie dopełnień co pół roku. Wykaz obecny wymienia z górą 600 pism — według wydawcy ma ich być obecnie około 800.

Lwów.

Wiktor Hahn.

Elster Ernst. Prinzipien der Literaturwissenschaft. Zweiter Band. Stilistik. Halle a. S. Verlag von Max Niemayer. 1911, 8-vo, s. VII. 310.

Książka niniejsza, choć tworzy drugi tom dzieła na szersze rozmiary zakrojonego, którego pierwszy tom ukazał się przed 14 laty, a niebawem ukaże się w 2-gim zupełnie zmienionem wydaniu, stanowi jednak pewną zamkniętą w sobie całość jako stylistyka. Trzeba jednak uprzytomnić sobie stanowisko, jakie autor zajmuje wraz z swą szkołą we współczesnym traktowaniu historii literatury niemieckiej, by ocenić wartość i znaczenie tego dzieła.

We współczesnej nauce o literaturze da się zauważyć w Niemczech pewna reakcja przeciwko metodzie filologiczno-historycznej Wilhelma Scherera i jego szkoły. Podstawą badania historyczno-literackiego była dla Scherera krytyka i interpretacja tekstu, z którą się łączyło następnie opracowanie formy i treści a więc badania językowe, stylistyczne i metryczne, z drugiej strony kwestya powstania, autora, źródła, motywu, kompozycji, opracowania, przeróbki, aluzji, wpływów, sądów współczesnych etc. Głównym metodycznym środkiem było tu porównywanie a zwłaszcza zasada „wzajemnego wyświeclania“ więcej i mniej znanych stosunków, stanów, utworów. Te punkty widzenia Scherera wystąpiły również w znanej mowie ten Brinka i u znanego romanisty Toblera. U Scherera płynęły one z ducha pozytywizmu Comtea i filozofii sztuki Taina oraz pragnienia nadania nauce o literaturze jak w ogóle naukom humanistycznym pewności i ścisłości, spotykanej wyłącznie w naukach przyrodniczych. Pomimo ogromnych zasług Scherera, kierunku jego, przez niektórych jego zwolenników dziś jeszcze z całą ścisłością przestrzegany, nie uwzględniał całego szeregu problematów jak n. p. ideowo-filozoficznej strony literatury, analizy psychologicznej i oceny estetycznej. Inicytywa wyszła tu w znacznej mierze od filozofa Diltheya, który zarówno w swych pracach teoretycznych jak i w genialnych szkicach literackich dał wzór, jak na tle głębokiego ujęcia historycznego można wyświeclać psychologicznie i analizować estetycznie zjawiska literackie.

Wyrazem tego zwrotu od jednostronnego filologiczno-historycznego traktowania literatury jest książka Elstera. Elster — podobnie jak Roet-teken, autor cennej poetyki, właściwie z tradycyjną poetyką nic niemającej wspólnego — jest przedstawicielem kierunku psychologiczno-estetycznego.

Książkę niniejszą poświęcił Wilhelmowi Wundtowi i na jego psychologii opiera swą teorię. Otóż ta podstawa psychologiczna nie jest u Elstera pierwszorzędnej wartości. Nie ulega wątpliwości, że element psychiczny, jak słusznie Paul zauważył, jest najistotniejszym przy badaniu wszelkich objawów kultury. Ale najmniej może nadaje się do jego należytego ujęcia psychologia Wundta, która nie wychodzi po za wyjaśnianie elementarnych zjawisk psychicznych. Podstawą nauk humanistycznych a i teorii literatury może być jedynie psychologia opisowa, badająca całe kompleksy życia psychicznego, tak jak ją pojmuje Dilthey i estetyk Dessoir (psychognoza), psychologia indywidualna — stąd też krytycy literatury uwzględniają dziś ceną psychologię różnic indywidualnych W. Sterna i t. zw. psychografię.¹⁾ Związek Elstera z Wundtem ogranicza się do kilku nazw niepotrzebnych — i napuszonych jak zauważył B. Croce — oraz do powtarzania pewnych ulubionych terminów Wundta jak pole widzenia i punkt widzenia.

Autor rozbiera we wstępie pojęcie stylu, twierdząc zrazu negatywnie, że wszystko to, czego brak jest materyałowi (Stoff)²⁾, co z niego robi zatem twórcza czynność człowieka, jest stylem. Następnie podaje definicję: styl to suma jednolicie uregulowanych środków wyrazu pewnego dzieła, w których się ujawnia estetyczne ujęcie i siła kształtująca twórcy. Definicję, która estetyka zadowoli, mniej może psychologa, widzącego w stylu projekcję życia psychicznego na pewien materyał. Odróżnia następnie styl (w którym i pewne podświadome zjawiska psychiczne odgrywają rolę) od techniki, będącej sumą tylko świadomych obliczeń i sztuczek autora, i od manieri, polegającej na pewnym czysto zewnętrznym posługiwaniu się wypróbowanymi środkami.

Autor odróżnia estetyczne i psychologiczne właściwości stylu, obiektywne i subiektywne. Przez estetyczne obiektywne rozumie właściwości tego rodzaju jak idealizm i realizm, styl naśladowczy i samotwórczy, dalej wyrazy pewnego ideału estetycznego jak sielankowy, bohaterski, wzniosły. Subiektywne własności są te, które są wyrazem pewnego subiektywnego udziału w zjawiskach posiadających estetyczną wartość: więc styl liryczny, sentymentalny, patetyczny, marzycielski, satyryczny, ironiczny, wreszcie pewne ogólne nastroje. Psychologiczne własności stylu mają swe źródło w indywidualnej psychice danego twórcy, poczynszy od wrażeń zmysłowych

¹⁾ N. p. Paul Margis E. T. A. Hoffmann Eine psychographische Individualanalyse. Leipzig 1911. (Beihefte der Zeitschrift für angewandte Psychol.).

²⁾ O zagadnieniu materyału (Stoff), treści (Inhalt) i formy traktuje z punktu widzenia fenomenologicznego Dohrn w książce: Die künstlerische Darstellung. Leipzig u. Hamburg 1907.

wrażliwości na barwy, światło, zapachy, smak aż do pewnych upodobań n. p. w cytowaniu, powtarzaniu, jasności, mglistości, jędrności, rozwlekłości, poincie.

Mniej szczęśliwym jest to, co autor mówi o subiektywnych psychologicznych własnościach, będących wyrazem pewnych uczuć (zwłaszcza erotycznych i religijnych), pewnych celów i tendencji. Nieco szerzej pojmuje styl, mówiąc o jego zależności od stopnia wykształcenia i kultury, w jakiej poeta żyje (styl ludowy, konwencyonalny, indywidualny).

Druga część książki omawia poszczególne własności stylu, tak jak nam je przekazała stylistyka tradycyjna, autor mówi tu — w duchu terminologii Wundta 1) o formach estetycznej apercepcji, które znów mogą być obiektywne albo subiektywne i 2) o równoległych formach językowych. Obiektywne formy apercepcji ujawniają się w pewnej zmianie kompleksów wyobraźniowych, więc uduchowanie, metonymia, antyteza, epiteza, głównie metafora, którą autor odróżnia bardzo skrupulatnie od porównania, mającego tylko wtedy miejsce, gdy poeta obraz i rzecz wyraźnie wzajemnie przeciwstawia. Ciekawe są wywody autora o symbolu — choć tu tyle już usiłowano powiedzieć a mało wartościowego powiedziano. Symbol jest — trudno to oddać po polsku — „*eine Analogie-Vorstellung im verjüngten Masstabe*“, znaczy to, że to, czem my w symbolu zastępujemy, jest w porównaniu do tego, co zastępujemy, czemś o wiele mniej znacznym, że między sensem a obrazem tkwi wielka przepaść. Przez indywidualne symbole rozumie autor te, które tylko przez jednego twórcę bywały użyte, mówi tu zwłaszcza słusznie o symbolach Ibsena.

Odróżnia następnie — rzecz zawsze jeszcze zasługująca na uwagę — symbol od allegorii. Miarą znaczenia zarówno apercepcji metaforycznej jak i epitetycznej jest oddalenie pomiędzy dwoma przedstawieniami ze sobą powiązanymi. Subiektywne formy apercepcji nie zmieniają treści przedstawienia ani jej nie uzupełniają, tylko zabarwiają uczuciowo, bądź to przez wzmocnienie (hyperbola), przez powtórzenie słów (pleonazm), przez pewne właściwości w połączeniu słów i zdań.

Równoległe formy językowe, którymi zastępujemy zwykle wyrażenia, bądź pochodzą z pewnego czasu, więc różne rodzaje archaizmu, bądź są nowotworami, bądź wyrazami, których znaczenie uległo zmianie. Tkwić one mogą nie tylko w doborze słów, lecz zarazem w pewnych właściwościach syntaktycznych, zwłaszcza szyku.

W zakończeniu poddaje autor analizie pojęcia poezji, prozy i literatury. Do poezji zalicza te utwory językowe, których właściwym celem jest wytwarzanie estetycznych wartości; te zaś wtedy zwłaszcza się urzeczywistniają, gdy twórca, wśród objawów swego życia duchowego, podnosi uczucie jako zasadniczy czynnik. Dlatego i nowellę i romans do poezji zaliczyć wypada. Historyk literatury o tyle tylko uwzględnia utwory prozaiczne, o ile one wykazują, choćby drugorzędnie wartości estetyczne. Interesująca książka Theodora A. Meyera p. t. „Das Stilge-

setz der Poesie⁴ daje autorowi wreszcie sposobność do zastanowienia się nad granicami stylu poetyckiego w zestawieniu ze stylem innych sztuk.¹⁾

Książkę Elstera, choć opartą wyłącznie na materyale, zaczerpniętym z literatury niemieckiej, przeczyta i badacz innej literatury z pożytkiem, zwłaszcza, że autor, znany i ceniony jako pedagog uniwersytecki, daje wskazówki, jak tu i ówdzie należy badania stylistyczne przeprowadzać. Świetna i nadzwyczaj przejrzysta dyspozycja i niezwykła jasność wywodów, czynią lekturę książki nie tylko pouczającą, lecz i przyjemną.

Lwów.

Dr. Zygmunt Łempicki.

Sprostowanie.

W uzupełnieniu artykułiku: Zapomniania ocena „Komedyi nieboskiej“ i „Irydiona“, pomieszczonego w pierwszym zeszycie Pam. Literack. r. b. na str. 137 n., zaznaczam, że artykuł „Korespondenta emigr. pol.“ przytoczył już poprzednio Henryk Kopia w notatce; „Przyczynek do współczesnych sądów o Krasińskim“, pomieszczonej w „Przeglądzie literackim“ (Kraków) 1897, nr. 12. s. 1—2.

Bronisław Gubrynowicz.

¹⁾ O tym problemie orientuje lepiej Jonas Cohn (Zeitschrift für Aesthetik 1907), Dessoir: Aesthetik (str. 353—68), czego Elster nie uwzględnił; jak wogóle ogranicza się tylko w cytowaniu do siebie zbliżonych.